

I. Filosofie – Úvod

- filosofie – *filein* (řec. milovat) + *sofia* (řec. moudrost)
- 2500 let existence v různých kulturních kontextech – potíže s obecně platným vymezením
- nejobecnější definice: „Filosofie znamená především touhu po věděni, jež by obsáhlo celou skutečnost a vyjevilo člověku smysl jeho života, počínání a usilování.“

Základní druhy filosofických termínů

- 1) filosofické obory, subdisciplíny – každý obor má svůj předmět, cíle, metody (např. *etika, epistemologie*)
- 2) filosofické proudy a směry – většinou končí na –ismus + řecký nebo latinský kořen: *stoicismus, pragmatismus* et.
- 3) filosofické přístupy, stanoviska – jedná se většinou o názory na to, jak řešit nějaké problémy, nebo jak zodpovídat nějaké otázky, resp. jak postupovat při jejich řešení; etymologicky opět řecký nebo latinský základ + –ismus: *racionalismus, empirismus, voluntarismus*
- 4) filosofické pojmy a kategorie: odborná filosofická terminologie, kterou filosofové užívají k označení kategorií, myšlenek, myšlenkových struktur, které používají – je to jakési filosofické názvosloví, které užívaly v průběhu dějin víceméně všechny filosofické proudy, i když je nemusí vždy definovat stejně (substance, hmota, duch atp.).

Témata filosofie - filosofické disciplíny

Epistemologie (*epistéme*) = **noetika** (*noésis*) = gnoseologie (*gnósis*) – teorie poznání. Zabývá se původem, předmětem, povahou, rozsahem a výsledkem poznání.

Ontologie (z řec. *on, logos*): nauka o jsoucnu a bytí. Snaží se popsat skutečnost tím, že identifikuje základní kategorie skutečnosti a vysvětluje vztahy mezi nimi. Pro lepší přiblížení ontologie lze říci, že ontologie kupříkladu vysvětluje, zda má skutečnost původ v jediném, trvalém a neměnném principu, anebo je takových principů více: První stanovisko se označuje jako **monismus** (*monas* – jedna), druhé se označuje jako **pluralismus** (*plures* - mnoho). Dále se ontologie například zabývá tím, zda je takový základ skutečnosti hmotný (**materialismus**) nebo duchovní (**idealismus**).

Metafyzika je obor, který úzce souvisí s ontologií, protože až do konce 19. století se metafyzika a ontologie víceméně překrývaly. Výraz metafyzika v řečtině znamenal „věci, které jsou za fyzikou“, a to dobře odpovídá i povaze oboru: Fyzika se snaží poznat podstatu materiálních těles, metafyzika si klade ještě obecnější cíl: snaží se uchopit podstatu samotného bytí, neboli veškeré skutečnosti. Zpravidla je značně spekulativní – odtud její špatná pověst.

Dějiny filosofie – cílem dějin filosofie je poskytnout interpretace filosofických textů minulosti.

Filosofie vědy - se zabývá vědeckým poznáním. Soustředí se především na analýzy základních pojmů, které vědci užívají při výkladu přírodní skutečnosti, protože samotná věda často nevysvětluje zcela přesně jejich význam: „vědecký zákon“, „vědecká pravda“, „vědecká teorie“, „vědecký důkaz“ atp.

Přírodní filosofie je tradiční filosofická disciplína, která poskytovala vysvětlení přírodních jevů. Je třeba si uvědomit, že až do konce 18. století neexistovaly empirické vědecké disciplíny jako je biologie, geologie, botanika, meteorologie atp. a vysvětlování neživého i živého přírodního světa náleželo právě do kompetence přírodní filosofie. Jinými slovy, až do 18. století přírodní filosofie zahrnovala témata a poznatky, které dnes přisuzujeme specializovaným vědeckým oborům.

Kosmologie (z *kosmos* – svět) je obor, který býval součástí přírodní filosofie. Kosmologie se zabývala především uspořádáním kosmu, povahou nebeských těles a podstatou prostoru a času. Také témata kosmologie od 19. století postupně přebíraly jednotlivé přírodovědné obory. S kosmologií souvisí pojem **kosmogonie** (*kosmos* + *genein*). V řečtině znamená původ, zrození světa. Kosmogonie jsou mýtická vyprávění o vzniku a původu světa opřena o náboženský základ. V moderní vědě se kosmogonie chápe jako nauka, která se zabývá vznikem a vývojem vesmírných těles a planetárních systémů.

Etika (*éthos* – mrav, zvyk, obyčej) je filosofické zkoumání morálky. **Morálka** (lat. *mos* mrav, zvyk, obyčej) je proměnlivý, historicky i kulturně podmíněný souhrn hodnotících soudů, zvyků, názorů, ideálů, hodnot, pravidel, norem, jimiž se lidé řídí v praktickém životě. Etika tedy zkoumá: co je dobro, co je štěstí, co je správné jednání, co je přátelství, co je láska, co jsou lidská práva atp. Etika se může omezovat na popis těchto ideálů a kategorií, anebo může také normativně stanovovat jejich závazný obsah: To znamená, že normativně určí – co je dobro, co je štěstí atd. V tomto smyslu se pak etika stává teorií lidského života, chování a jednání; jinými slovy, etika se může stát také návodem ke šťastnému a plnohodnotnému životu. Každá významnější filosofická škola podává jiný návod, což je způsobeno především tím, že se značně liší představy o tom, co je štěstí a blažený život.

Filosofická antropologie (z řec. *anthropos* – člověk). Antropologie obecně je nauka o člověku, existují její různé formy: sociální, psychologická, fyziologická, genetická antropologie. Tyto obory zkoumají většinou nějaký aspekt lidské kultury, lidského jednání nebo myšlení a jsou samostatné, tj. nepatří do filosofie. Proti tomu filosofická antropologie má větší ambice – chce především odhalit podstatu člověka a jeho místo ve světě. Klíčová otázka: „Co je člověk?“

Filosofie dějin se zabývá reflexí historického vývoje člověka, společnosti a světa; s pomocí kritických nebo spekulativních postupů usiluje o nalezení smyslu dějin, jejich cíle a zákonitostí. Zabývá se například tím, zda dějiny mají cyklickou nebo lineární povahu, zda existuje pokrok, zda mají smysl atp.

Další obory: **filosofie výchovy, filosofie náboženství, filosofie práva, sociální filosofie, politická filosofie, filosofie medicíny, filosofie matematiky** atd.

2. Co není filosofie

A. Filosofie není „mudrování“

- hospodské a intelektuální přemýšlení o tzv. „vyšších otázkách“ (smysl života, smysl vesmíru etc.)
- filosofií nejsou ani sbírky citáty, ani lidová moudra, ani paperbackové příručky o smyslu života
- filosofií nejsou teorie vesmíru (rezonanční teorie – „jak se chováš ke světu, tak se chová svět k Tobě – proto: myslí pozitivně!“
- filosofie je *teoretickou disciplínou* : filosofie je obor, který na základě poměrně přísných pravidel racionálně formuluje teorie, které se vyznačují logickou soudržností a které lze podrobovat racionální kritice. Filosofie tedy nesestává z nějakých osamocených prohlášení typu „naslouchej hlasu svého srdce“, ale standardně má povahu propracovaných, zdůvodněných teorií a myšlenkových systémů, jejichž prvky spolu vzájemně souvisí a které se opírají o promyšlené argumenty
- někteří filosofové se skutečně zabývali a zabývají otázkou smyslu života; v současné filosofii je to ovšem zcela marginální téma – filosofie není sbírkou ušlechtilých mouder.
- jednotlivá filos. tvrzení jsou zasazena do obecnějšího teoretického rámce a izolovaně nedávají smysl. Např. „blaženosti dosáhneme, když budeme žít podle přírody“.
- filosofie nemá s každodenním životem nic společného, není to prakticky využitelný obor

B. Filosofie není věda

- existují filosofové, kteří považují filosofii za vědu : není to většinový názor
- vědy mají svůj předmět zájmu – filosofie nikoli
- vědy mají empirickou povahu, tj. zakládají se na zkušenostních datech, faktech – filosofie nikoli
- vědec shromažďuje poznatky – filosof se ptá, co je to vlastně poznatek, co je to zákon etc.
-

C. Filosofie není náboženství

- náboženství se opírá o nějaký nadpřirozený základ, např. křesťanství o Zjevení (bibli)
- víra v sobě obsahuje vždy cosi nadrozumového a mimorozumového, co bývá často vyučováno jako dogma
- filosofie je striktně racionální a metodická a antidogmatická

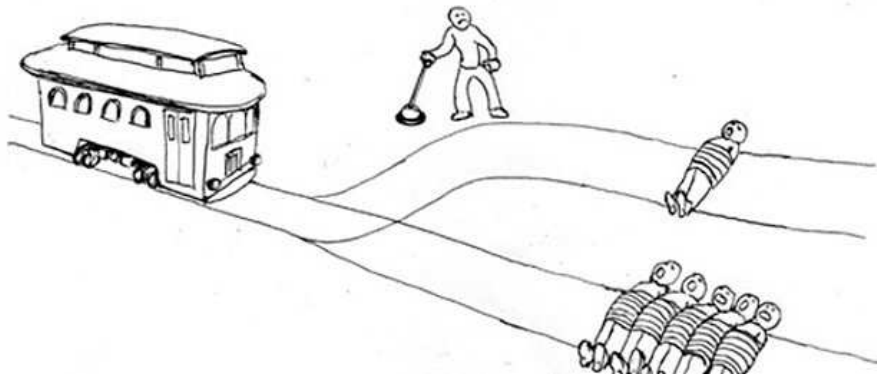
3. K čemu je filosofie?

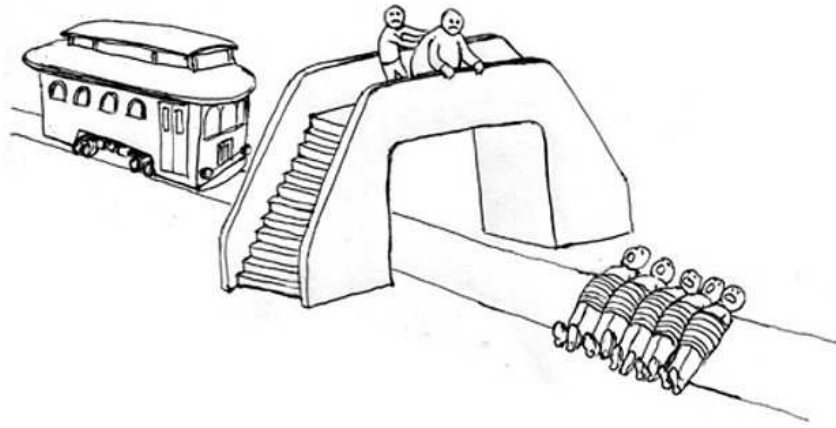
- proč od filosofie nelze moc očekávat?:

- a) od filosofie nelze očekávat definitivní odpovědi; v matematice $2+2 = 4$; ve filosofii mnoho odpovědí na mnoho otázek v závislosti na zastávaném filosofickém směru a stanovisku (materialista vs. idealista); neexistuje definitivní filosofické moudro určené ke spotřebě; filosofie nabízí mnoho otázek a mnoho odpovědí – protože v mnoha případech zkrátka neexistuje univerzálně instance, která by rozhodovala o pravdě výpovědi
- b) filosofie v průběhu dějin ztratila většinu svých kompetencí: původně hovořila o všem, pak se z ní postupně vydělovaly další obory: středověk – teologie, novověk – přírodověda, 19. století antropologie, sociální vědy, 20. století: kognitivní vědy;
- podle Odo Marquarda zbývá filosofie už jen poslední kompetence, totiž aby přiznala vlastní inkompetenci – filosofové se ovšem často snaží kompenzovat svou inkompetenci: veřejné moralizátorství, svědomí společnosti, duchovní vůdcové etc.

K čemu tedy může sloužit?

- interdisciplinární bádání; zprostředkovací disciplína mezi různými obory, vymanění se z „fachidiocie“ (trolej problém)
- filosofie posiluje schopnost samostatného, kritického uvažování; umění argumentace
- alternativní, nevětšinový a nekonzumní pohled na život

II. Vznik filosofie a předsókratici

A. Vznik filosofie

- kolem 6. stol. př. n. l. v Řecku
- „teorie úžasu“ Podle této koncepce dochází v našem životě někdy k tomu, že každodenní svět a život ztrácí svou samozřejmost a důvěrnou známost. Najednou nám přestává všechno důvěrně známé dávat smysl a rodí se v nás úžas. Začínáme si klást otázky: Jak to, že jsem já? Jak to, že je svět? K čemu to všechno je? Proč je vesmír? Tato teorie vysvětluje vznik filosofie v Řecku i v současném člověku.
 - „logos vs. mýtus“; mýty – vysvětlující příběhy zahánějící strach, nejsou produktem jedince, ale kolektivu; jsou závazné, mají důležitý sociálně-kohezní význam
 - *logos* – slovo, rozum, nauka... - filosofie = ztělesnění rozumu; filosofii pěstující jednotlivci, důraz na přirozená vysvětlení (tj. bez nadpřirozených zásahů), opírá se o důvody a argumenty – *demytologizace světa* : vytýkali mýtům *antropomorfismus*
 - *řecký zázrak*: v archaickém Řecku se zničehonic, zázračně, zrodilo několik úžasných věcí: idea svobody, demokracie, individualismu a racionálního myšlení, tj. filosofie. Na těchto idejích Evropa zakládá svou identitu dodnes.

B. Předsókratíci

- období mezi 600-380 př. n. l. – myslitelé před Sókratem (zemřel 399)
- zájem o původ věcí – podobně jako mýty
- hledání *arché* – univerzální princip, z něhož vše povstává; buď živel (voda, vzduch, oheň) nebo abstraktní entita (*apeiron*, číslo)
 - Thalés (640-548 př. n. l.): *arché* = voda; zemětřesení = kolébání se zemské desky na hladině (nikoli hněv boha Poseidóna)
 - Pýthagoras (580-500 př. n. l.): *arché* = čísla
 - Démokritos z Abdéry (460-360 př. n. .): mnoho principů – atomy z řec. *atomos* (nedělitelný)

III. Sofisté, Sókratés a Platón

1. Sofisté

- 1. pol. 5. stol. př. n. l. – odklon od spekulativního zkoumání přírody, „antropologizace filosofie“: tématem filosofie se stává člověk, jeho vědění, možnosti jeho poznání, správné jednání nebo správná vláda
 - rozvoj demokracie – potřeba vzdělání, které by umožnilo se prosadit v kvasidemokratickém systému řeckých městských států
 - sofisté: potulní učitelé, kteří vyučovali za peníze různým oborům, jejichž znalost byla nutná k tomu, aby člověk dosáhl úspěchu ve veřejném životě. Vyučovali právo, filosofii, historii, gramatiku, teorii argumentace a také rétoriku. Cílem nebylo vědění o sobě, ale úspěch jakožto získání společensko-politického postavení, prosazení vlastních zájmů.
 - kritérium úspěchu je vedlo k nezájmu o absolutní a univerzální hodnoty a normy: sklon k **relativismu** (z lat. *relatio* – vztah). Podle tohoto postoje jsou lidské poznání, hodnoty a ideály vždy podmíněné nějakým vztahem. Neexistuje tedy nepodmíněné, absolutní, univerzální, vždy a všude pravdivé poznání, nýbrž jen poznání, které je podmíněno dobou, v níž myslitel žil, jeho sociálním prostředím, jeho intelektuálními schopnostmi atp. Proto je podle relativismu lidské poznání vždy relativní, tzn. vztahuje se k určitým okolnostem, a neklade si nárok na absolutní pravdivost a univerzálnost. Z toho také plyne relativistické přesvědčení, že různí lidé mají různé názory, a nelze přitom rozhodnout, který z těchto názorů je absolutně správný. Proti relativismu stojí **absolutismus**, tj. přesvědčení o tom, že existují absolutní, tedy věčné, trvalé a neměnné hodnoty, ideály, normy a poznatky – ty nezávisí vůbec na žádných okolnostech, ani vztazích, ale jejich platnost je univerzální a nezpochybnitelná. Nejčastěji se objevuje hodnotový absolutismus, v náboženstvích, ideologiích a světonázorech – s ním se často pojil eurocentrický kulturní imperialismus.

2. Sókratés (469-399 př.n.l.)

- athénský kameník, sebevražda – číše bohlelavu
- sókratovský dialog: Co je spravedlnost? Co je ctnost? Co je krása? Postupné zpochybňování zaběhlých a uznávaných definic. Dialog končí tím, že oba uznávají nevědomost.
- Dialogy se označují jako *elenchos* – vyvrácení. Neměly podat vlastní výklad abstraktních pojmů, ale přivést lidi k samostatnému myšlení. Zpochybnění zdánlivě samozřejmých pravd a nekriticky zastávaných názorů.

3. Platón (427-347 př.n.l.)

- Athény, setkání se Sókratem, cesty
- 387 př. n. l. – založení vlastní školy Akademie v Athénách (trvala 900 let až do r. 529 n. l.)
- kompletní literární dílo: dialogy, v nichž je většinou hlavním mluvčím Sókratés
- ontologie: nauka o dvou světech. 1) časoprostorový, smyslově vnímatelný, materiální svět dění; 2) duchovní svět idejí, který se nachází mimo prostor a čas. Svět konkrétních materiálních věcí vs. svět idejí.
 - ideje: nadmyslová duchovní jsoucna; existují objektivně; pravzory věcí; normy věcí; jsou to obecniny-univerzálie (pro každou třídu věcí, které označujeme týmž jménem, předpokládáme vždy jednu ideu: „stolovitost“). Věci časoprostorového světa jsou jen napodobeniny a odrazy idejí – smyslový svět je jen prelud, opravdový je svět idejí
 - primární je duchovní svět – hmotný časoprostorový svět je ubohý, nízký a zkažený (hmota = špína) – **objektivní idealismus**. Idealismus je každá koncepce je myšlenkový proud, podle nějž má veškerá skutečnost nějaký duchovní základ.
 - nauka o poznání: spolehlivé vědění je možné jen o věčném. Věci časoprostorového světa se ustavičně mění, proto je opravdové vědění možné jen o idejích, protože ty zůstávají stále samy sebou – poznání *epistémé*. Poznání empirické materiálních věcí = *doxa*.

- jak získat *epistéme*? Nauka o preexistenci duše ve světě idejí. Duše lidí jsou kvůli své nedokonalosti sraženy do materiálního světa a spojují se s ním: vnikají do materiálního těla. Princip „nejlepší duše do nejlepších lidí“: filosofové, vládci, básníci, řemeslníci, rolníci – tyrani (nejhorší duše).
- uvězněná duše dosahuje pouze *doxa*. Může dosáhnout *epistéme* jen prostřednictvím *anamnésis* – rozpomínání. Duše se rozpomene na ideje, které spatřila ve stavu před vtělením. Poznání, ale i učení, je pak třeba chápat jako aktualizaci již existujícího potenciálu vědění, který je v duši nevědomě obsažen.
- podmínkou rozpomenutí je askeze, protože právě tělesnost poutá člověkem se světem hmoty a zabraňuje vystoupit za něj, do světa idejí.
- politická filosofie: koncepce ideálního státu v dialogu *Ústava*. Tři stavy společnosti podle tří částí duše: a) rozumná – vědění – hlava – filosofové/vládci; b) vášnivá – vítězství a sláva – srdce – strážci; c) žádostivá – jídlo, pití, sex, zisk – játra – výrobci. Společenskou elitu představují filosofové a strážci, kteří žijí v majetkové a sexuální komunitě . Složitá eugenická pravidla. Z dnešního hlediska totalitní systém.

IV. Aristotelés (384-422 př. n. l.)

- v 17 vstoupil do Platónovy Akademie
- kolem 347 opouští Athény, stává se učitelem Alexandra Makedonského
- 335 se vrátil do Athén a založil vlastní školu – Lykeion; častěji ovšem označována jako škola peripatetická – z řec. *peripatein* : procházet se, „peripatetik“ každý zastávce Aristotelovy filosofie
 - ohromné dílo, které pokrývá všechny filosofické disciplíny: metafyzika, etika, epistemologie, ale také fyzika a hodně děl o přírodní světě (rostliny, zvířata, hvězdy)

1. Základní pojmy Aristotelovy metafyziky

LÁTKA A FORMA

- neexistuje u ně svět idejí; duchovní prvek existuje společně s hmotou: *hylemorfismus* : každá věc sestává z duchovní formy/tvaru (*morfé*) a látky (*hýlé*).
- látka je neurčitá, amorfní, pasivní x forma = soubor vlastností určité třídy věcí („stolovitost“, „krávovitost“)
- konkrétní věc (stůl, kráva) = spojení látky a formy
- látka je nedokonalá, obsahuje „kazy“, ty propůjčují věcem individuální vlastnosti (forma dává jen obecné vlastnosti třídy), látka = princip individuace

MOŽNOST A SKUTEČNOST

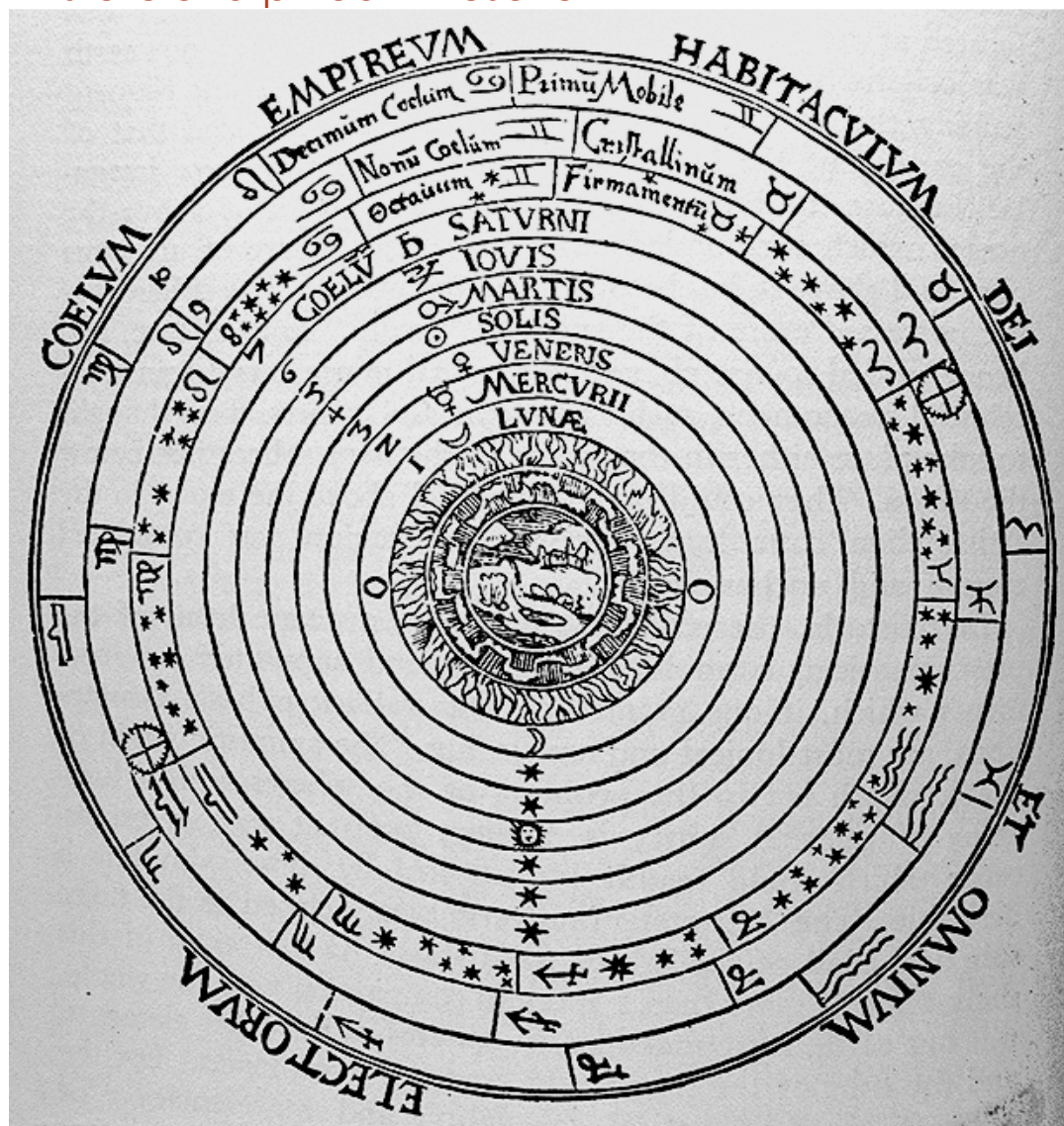
- většina věcí nepovstává z první amorfní látky, ale z jiné věci, tj. spojení látky a formy
- mramorová socha vzniká z mramorového kvádru
- možnost (*dynamis*) x skutečnost (*energeia*): vysvětlují střídání forem na látkovém základě
- Kategorie možnosti totiž říká, že látkový základ v sobě obsahuje dispozici k tomu být něčím jiným; ale tato možnost není zatím realizovaná, je to jen pasivní potencialita. Skutečnost je takový stav věci, kdy tato možnost byla realizována. Kámen je v možnosti sochou, sochařský učeďník je v možnosti mistrem, semeno je v možnosti stromem. Hotová socha, vyučený mistr a vzrostlý strom jsou ve stavu uskutečnění, aktualizace.

- každá změna = přechod z možnosti do skutečnosti: uskutečňování toho, co je ve věci potenciaálně přítomné
- čtyři druhy změn: *Kvalitativní* změna: zbarvení, zteplání atp. V tomto případě se mění kvalitativní vlastnosti věcí jako je barva, teplota, chuť atp. *Kvantitativní* změna: zvětšování, zmenšování, ubývání. Mění se kvantitativní charakteristiky. Změna *místa* neboli místní pohyb: přemísťování věcí, zvířat, lidí, planet atp. *Substanciální* změna: vznik a zánik.

SUBSTANCE A AKCIDENT (Případek)

- **substance** – pojem, který se v dějinách filosofie různě proměňoval: autonomní věc (jsoucno), která existuje samostatně, tj. aniž by potřebovala cokoli jiného, ke své existenci. U Aristotela: je to samostatně existující bytí, jehož vlastnosti se sice proměňují, ale ono samo zůstává neměnné. Substance je každé konkrétní spojení látky a formy, neboli každá věc: socha, kráva atp.
- **akcident** – nesamostatné jsoucno, existuje pouze jako vlastnost substance; právě díky akcidentům substancí vnímáme. Např. na krávě vnímáme její akcidenty: tvar, barvu, vzhled, zápach, zvuky. *Akcidenty nahodilé*: vlastnosti bez kterých substance může být; *akcidenty nutné* – dělají substancí tím, čím je; nelze si je od substance odmyslet (kráva – čtyři nohy). Souhrn nutných akcidentů vytváří esenci (podstatu) substance: je to „krávovitost“ jako souhrn všech znaků, které musí mít kráva, aby mohla být krávou
- Při kvalitativních, kvantitativních a místních změnách se mění pouze náhodné akcidenty. Při substanciální změně se mění nutné akcidenty a dochází tedy ke vzniku a zániku substancí.

Aristotelova přírodní filosofie

- sublunární sféra: obsahuje čtyři živly (země, voda, vzduch, oheň), které jsou v ustavičném pohybu a neustále se proměňují. Sublunární oblast je tedy sférou pomíjivosti, nedokonalosti a zániku.
- supralunární sféra: oblast dokonalosti a neměnnosti – pátý element/prvek: éter
- kulatá Země: zatmění měsíce (stín Země)
- geocentrický kosmos: sférické vrstvy živlů, nad nimi sféry planet, na hranicích kosmu hvězdy / sféra stálic
- na periferii kosmu: nehybný hybatel/Bůh - Žije nejdokonalejším, dokonale blaženým životem. Nijak se nestará o materiální svět a myslí pouze sebe sama. Nehýbá sférou stálic – ta se snaží napodobit jeho blaženost tím, že se otáčí

Helénistické školy

- helénismus 323 př. n. l. (zemřel Brad Pitt) – 31. př. n. l. – bitva u Aktia
- tři filosofické školy: stoická, epikurejská, skeptická:
- terapeutická funkce – filosofie se stává návodem, jak prožít dobrý život. Filosofie má přinést člověku stav dokonalé duševní rovnováhy. Nejde o to měnit svět, ale člověka.

Stoa – stoicismus – stoikové

- Zenón z Kitia (z. 333 př. n. l.)
- Seneka, Epiktétos, Marcus Aurelius
- logika, fyzika, etika
- fyzika: **panteismus** – *pan* (všechno) + *theos* (bůh): bůh je ve všem; dva principy: pasivní – látka, aktivní – Bůh jakožto *pneuma* : jemná látka, spojení vzduchu a ohně prostupující všemi věcmi; svět je oživený a oduševněný
- vše se odehrává nutně: **determinismus** (z lat. *determinare* – určovat) je takový filosofický postoj, podle něž je veškeré dění předem nevyhnutelně určeno, nebo předurčeno. Nic se neděje nahodile, naopak všechno je

důsledkem nějaké racionálně uchopitelné příčiny. Náhoda neexistuje, všechny události jsou jen články ve velkém řetězu příčin a jejich následků. Opakem determinismu je indeterminismus, který říká, že ve světě také existují události, které vznikají nahodile, které nejsou nutným důsledkem předchozích příčin – takovými událostmi mohou být božské zázraky, nebo také svobodná rozhodnutí lidské vůle.

- učení o věčném návratu: na počátku oheň – živly – svět – převládání oheň – světový požár (*ekpyrosis*) – vše shoří – obnovení světa v jeho bývalé podobě – palingenesis (*palin* – znovu; *genesis* – zrození).

- etika: naše životy jsou determinovány osudem; mnoho faktorů neovlivníme: nemoce, katastrofy, bohatství, nadání, krása atp. Jediné, co na nás záleží, je to, jaký postoj ke světu zaujmeme.

- člověk by měl žít ve shodě s přírodou: tj. s kosmem – čl. je rozumová bytost, proto by měl žít ve shodě s rozumem a usilovat o ctnosti. Racionální člověk se nevzpírá determinovanému průběhu událostí, protože s nimi stejně nic neudělá. „*Nežádej, aby se věci dály, jak chceš, nýbrž chtěj, aby se dály, jak se dějí, a bude ti v životě dobře!*“.

- teorie ctností: rozumný člověk usiluje o to, aby ve svém rozhodování uskutečňoval ctnosti (spravedlnost, umírněnost atd.). Podstatný přitom pro stoiky není výsledek ctnostného jednání, protože ten nemůžeme úplně ovlivnit, ale dobrý úmysl. Stoikové přistupují ke svému jednání bez záruky: „Chci udělat to a to, pokud to osud dovolí.“

- ideál mudrce – nezávislý na vnějším světě: lhostejnost (*apatheia*), neotřesitelnost (*ataraxia*), soběstačnost (*autarkeia*). Vyústění do fatalismu (*fatum* – lat. osud): etická varianta determinismu. Postoj, podle nějž jsou všechny události předurčeny osudem a člověku nezbývá, než se s nimi smířit, protože tak jako tak nemůže nic dělat. Pojem „stoický klid“

Epikureismus - epikurejci

- Epikúros ze Samu (asi. 341-270 př. n. l.).
- logika, fyzika, etika
- fyzika: atomismus; odmítnutí determinismus – odchylka atomů (*parenklisis*): náhoda a svoboda
-
- štěstí = příjemné; neštěstí = nepříjemné: vyhledávat slast, vyhýbat se strasti

- filosofie má člověka naučit vyhledávat strasti racionálně: veškeré lidské utrpení plyne z toho, že lidé neznají skutečnou slast, a proto trpí a potácí se životem v marné honbě
- „dynamické slasti“ – obžerství, prostopášnosti, majetek etc. Nejsou trvalé a ukojitelné
- „trvalé slasti“ = stav vyrovnanosti, tj. člověka nic netrápí : absence hladu, žízně etc.
- jak dosáhnout trvalé slasti? asketickým ovládnutím tužeb. Touhy „nutné“ (voda, jídlo) „přirozené“ (pohlavní styk) a vs. touhy „plané“ (sláva, peníze).
- tělesné slasti jen omezeně, zejména vyhledávat slasti duchovní
- nejvýznamnější strast = strach
- 1) strach z bohů – o pozemské dění se nezajímají
- 2) strach ze smrti - „Když tu jsme my, není tu smrt, a když je tu smrt, nejsme tu již my“

Skepse – skepticismus – skeptikové

- Pyrrhón z Élidy (4. stol. ante)
- pyrrhónská škola – mladší skepse
- střední skepse – akademická skepse: dogmatická skepse – „nemůžeme vědět nic“
- mladší pyrrhónská škola (Ainesidemos z Knóssu a Sextos Empeirikos (200-250 n. l.)
- Tři skeptické otázky:
 1. Jaká je povaha věcí?
 2. Jak se máme k věcem chovat?
 3. Co z tohoto postoje pro nás vyplývá?
 1. Nevíme.
 2. Zdržet se úsudku
 3. Klid.
- ad 1) proti každému poznatku se dá formulovat stejně silné opačné tvrzení: rovnomocnost soudů (*isosthenia* (*iso* – stejný, *sthenia* – moc). Nevíme, jaká je opravdu povaha věcí.
- ad 2) *epoché* – zdržíme se rozhodnutí

- ad 3) lhostejnost (*apatheia*), neotřesitelnost (*ataraxia*)

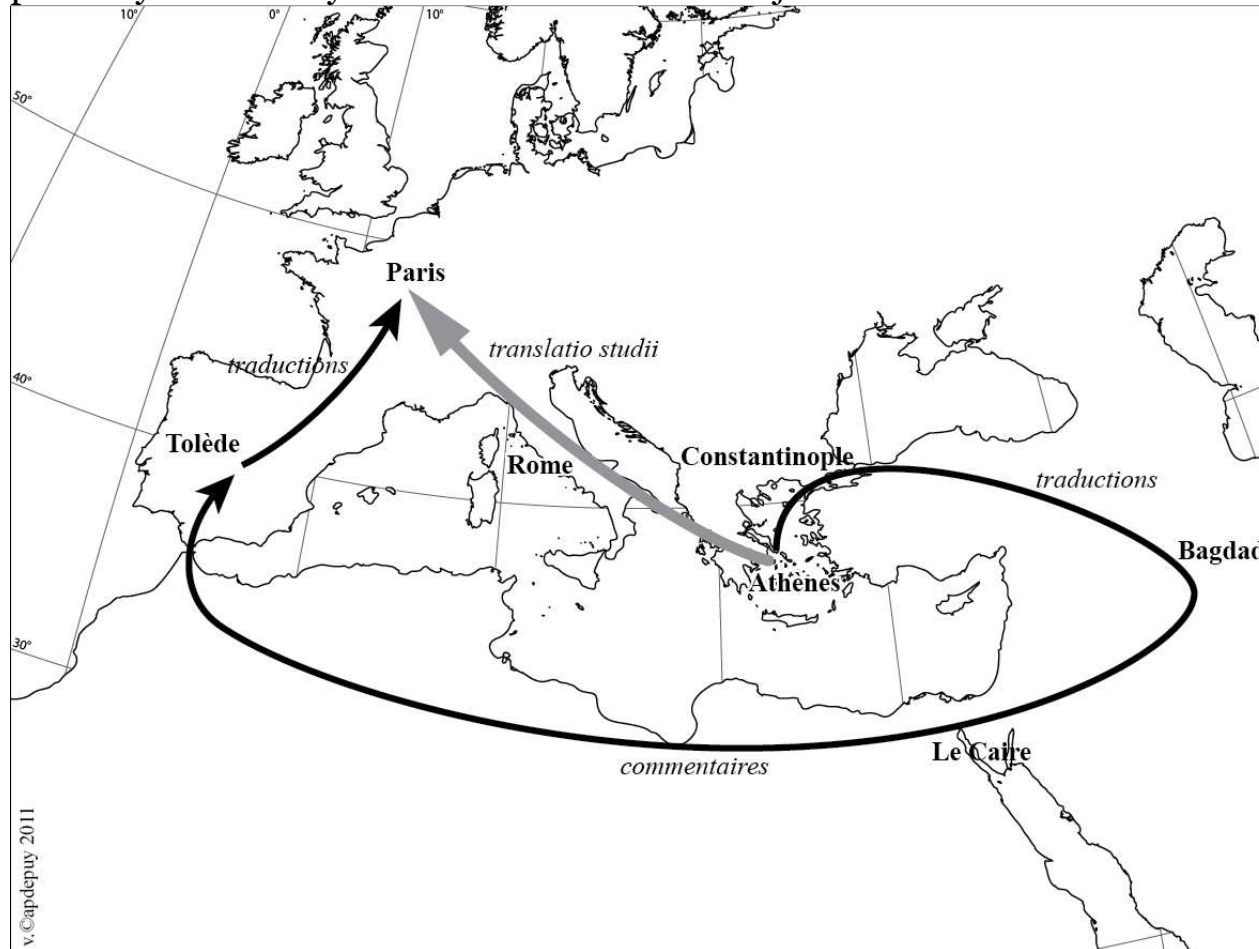
V. Středověká filosofie

Patristika

- období dějin západní filosofie a teologie, které začíná poapoštolskou dobou a končí zhruba v 6. století
- *patres ecclesiastici* (otcové víry)
- 1) apologetické období (2.-3. stol.): *apologia* – obhajoba, obrana, odpověď. Justin Mučedník (106-166), Irenej (130-202), Tertullián (160-222) aj. Jejich cílem bylo bránit křesťanství před útoky pohanských filosofů a jiných náboženských hnutí, dále před světskou mocí, která podezřívala křesťany z toho, že neuznávají autoritu císaře.
- 2) systematické období (3.-6. stol.): Origenés (asi 182-254), Aurelius Augustinus (354-430); systematizace křesťanské víry, propracovaný systém dogmat

Translatio studiorum

- „přenos vzdělanosti“ během 6. – 13. století
- 529 n. l. zavření Platónovy Akademie – odchod do Sýrie – arabský Bagdád – Toledo
- překlady řečtina – syrština – arabština – hebrejština – latina

Scholastika

- z lat. *schola*
- usiluje o systematizaci předešlých pokusů o racionální uchopení víry za pomoci řecké filosofie
- závislost na autoritách: církevních otcích a Aristotelovi
- summa - filosoficko-teologická kompendia, která poskytovala závazné odpovědi na všechny otázky, které si křesťan mohl položit.
- důraz na logickou argumentaci bez vztahu k empirickému světu
- v kontroverzních otázkách rozhodovali teologové
- filosofie služka teologie

Univerzita

- raný středověk – katedrální školy
- konec. 12. století: univerzity jako korporace, „cechy“ studentů a mistrů, autonomie vůči světské moci, privilegia
- Bologna – konec 12. století, Oxford 1214, Paříž 1215, Bologna a Montpellier 1220
- měly max. čtyři fakulty: teologickou, právníckou, lékařskou a artistickou („faculty of arts“).
- artistická fakulta: *septem artes liberales*; trivium – gramatika, rétorika, dialektika; quadrivium – astronomie, hudba, geometrie, aritmetika. + Aristotelova filosofie
- každý student nejprve studoval artistickou fakultu, poté mohl pokračovat na jedné ze tří zbývajících
- dominovala Aristotelova filosofie; někdy až otrocké lpění na jeho autoritě
- spory s teologií, pro něž byl Aristotelés pohanský autor

Spor realismu a nominalismu

- „spor o univerzálie“; obecniny = rody a druhy (platónské „ideje“, aristotelské „formy“); společné pojmenování pro všechny věci dané třídy
- Spor se týká toho, zda tyto obecniny vytváří abstrakcí náš rozum, nebo zda reálně existují jako nějaké entity samy o sobě
- krajní realisté (*universalia sunt in rebus*): obecniny jsou skutečné, mají samostatnou existenci
- umírnění realisté: Universalie existují, nachází se přímo ve věcech
- nominalisté (*universalia sunt nomina*): Obecniny jsou pouhá jména; jsou to výsledky činnosti lidského rozumu, který řadu podobných věcí (koní) shrnuje pod jediný obecný pojem

Důkazy boží existence

- snahy o dokazování existence Boha bez náboženských prostředků
- apriorní důkazy – čistě z rozumu, z myšlení
- aposteriorní důkazy – na základě zkušenosti

- apriorní důkaz – ontologický důkaz: Anselm z Canterbury (1033-1109): k vlastnostem absolutně dokonalé bytosti patří i to, že existuje. Protože kdyby neexistovala, nebyly by absolutně dokonalá – něco by jí k dokonalosti scházelo.

- aposteriorní důkaz: Tomáš Akvinský (1225-1274), pět „cest k Bohu“ – založené na zkušenosti
- - důkaz z pohybu, důkaz z příčinnosti, důkaz z možného a nutného; důkaz ze stupňů dokonalosti; důkaz z účelného uspořádání přírody

VI. Renesanční filosofie

- z latin. *renasci* – znovunarodit se
- období cca mezi 1350-1600
- úsilí o znovuoobnovení antické vzdělanosti a kultury po dlouhém období kulturního úpadku
- obnovování a ožívování antického filosofického myšlení; znovuoobnovení antických filosofických škol: aristotelismus, platonismus, stoicismus, skepticismus etc.

Humanismus

- moderní označení pro hnutí intelektuálů nového typu, kteří se usilovali o znovuoobnovení antické vzdělanosti.
- první fáze renesance
- nemá nic společného s „humanitními“, „všelidskými“ hodnotami a právy
- *studia humanitatis* – bádání o člověku; 5 oborů: gramatika, rétorika, básnictví, historie a etika
- humanismus byl především vzdělávací projekt, který měl evropské kultuře vrátit antické vědění, jež bylo buď ztraceno, zapomenuto nebo je z vulgarizoval středověk
- napodobování antických vzorů v básnictví, projevu, historii, vedení života atp.
- objevování antických rukopisů: byly objeveny kupříklad některé texty Ciceronovy, Petroniovy, Lucretiovy a Quintilliánovy; dovoz řeckých rukopisů z Byzance : autory jako byl Platón, Hérodotos, Sofoklés, Aristofanés, Thukydidés znali jen podle jména, protože moderní edice většinou závisí na humanistických zdrojích.
- textová kritika: snaží se prostřednictvím filologických, prozodických, stylistických aj. poznatků objevit původní znění textu; výsledkem je kritické vydání
- ve filosofii humanisté nic zásadního nevytvořili; jen opakovali a napodobovali antiku
- humanismus ale zpřístupnil Evropě antické myšlenkové dědictví a podnítil tak další intelektuální rozvoj
- Erasmus Rotterdamský; Guillome Budé; Joseph Scaliger; Isaac Casaubon

VII. Novověká filosofie

- 16. století – renesanční filosofie
- 17. století – novověká filosofie
- 18. století – osvícenství – osvícenská filosofie
- 19. století – filosofie 19. století
- 20. století – moderní, „současná“ filosofie
- novověcí myslitelé odmítají tradici
- přesvědčení, že nyní začíná nová epocha lidských dějin, nový věk, který skončí s panstvím pověry, nerozumu a scholastického tmářství
- podmínka nastoletní nového věku – nové vědění
- podmínka nového vědění – nová metoda poznávání
- nová metoda poznávání – zájem o epistemologickou problematiku – teorie poznání

Racionalismus

- základní principy a pojmy lidského poznání jsou založeny výlučně v rozumu, zatímco smyslové poznání je proti čistému myšlení nižšího řádu; ideálem a vzorem veškerého poznání byla matematika
- René Descartes (1596-1651), Baruch Spinoza (1639-1677), Wilhelm Gottfried Leibniz (1646-1716).
- základní ideje a principy lidského poznání jsou nám vrozeny a my potřebujeme pouze kvalitní metodu, abychom s nimi uměli správně zacházet.

Empirismus

- veškeré poznání pochází ze smyslové zkušenosti (včetně matematiky); základem poznání jsou smyslové vjemy, které se dále různě skládají a vytvářejí abstraktní myšlení
- Francis Bacon (1561-1626), John Locke (1632-1704), George Berkeley (1685-1753), David Hume (1711-1776).

- Empirikové nauku o vrozeném poznání odmítají: lidská mysl je podle nich nepopsaný list, *tabula rasa* – *white paper* a drží se zásady, že nic není v rozumu, co předtím nebylo ve smyslech.

Francis Bacon

- *Novum organum* (1620) – *Nové organon* – „organon“ = tradiční označení pro Aristotelovy metodologické spisy
-
- 1) *Ztotožnění vědění s mocí*. Pro před-novověkou tradici bylo ideálem kontemplativní poznání. Latinské slovo *contemplatio* (onis, f.) znamená pozorování, rozjímání, uvažování – *vita contemplativa*: poznání pro poznání: samy znalosti totiž člověka činí šťastným a blaženým.
- Bacon přišel s odlišným pojetím ve třech ohledech: a) kontaktní přístup k poznávání: experimentování, řezání, pálení, bouchání etc. ; b) poznání musí být užitečné; c) nositelem poznání není individuum ale kolektiv
- *scientia est potentia, knowledge is power*
- 2) *Kritika soudobého poznání*. Do rozumového uvažování vstupují různé iracionální prvky, iluze a předsudky-neboli *idoly*.
- a) *Idoly rodu*. Jsou to zdroje omylů zakořeněné v lidské přirozenosti: antropomorfní vidění světa
- b) *Idoly jeskyně*. Jsou to zdroje omylů, které spočívají v individuálních postojích. Jsou to předsudky a myšlenkové stereotypy, které vycházejí z individuálních vlastností, z dispozic, z výchovy jedince, z jeho prostředí, z jeho závislosti na autoritách atp.
- c) *Idoly tržiště*. Jsou zdroje omylů podmíněné sociálními vztahy a zejména jazykovou komunikací.
- d) *Idoly divadla* představují takové zdroje omylů, které pramení ze závislosti myšlení na světových názorech a filosofických systémech.
- 3) *Induktivní metodologie*
- **Dedukci** (lat. *deductio* – odvození) lze nejjednodušeji vymezit jako usuzování z obecného na zvláštní: Jestliže něco platí pro určitý rod věcí, pak to platí i pro každé individuum. je proces usuzování, ve kterém se od

předpokladů (premis) dochází k závěru, který z těchto předpokladů vyplývá. Toto odvození je jisté a nutné, nikoli nejisté či pravděpodobné. Typickým příkladem dedukce v logice je tzv. sylogismus:

"Všichni lidé jsou smrtelní." (první premisa)

"Sókratés je člověk." (druhá premisa)

proto "Sókratés je smrtelný." (dokázaný závěr)

- **Indukce** – z jednotlivého se vyvozuje obecné – užívá se v empirických oborech
 - „úplná indukce“ - máme k dispozici fakta, která zahrnují všechna individua a pak je závěr jistý: 300 medvídků kaola; objevuje se jen zřídka
 - „neúplná indukce“ – máme jen omezený počet empirických faktů a závěr je pak pouze pravděpodobný: „(všechny) vrány jsou černé“ – viděli jsme jen 10 000

René Descartes (1596-1651)

- 1) Metoda
- *Rozprava o metodě* (1637): proti spekulaci, proti indukci
- čtyři kroky metody
 - a) pravidlo evidence: Při zkoumání může za pravdivé platit jen to, co je poznáno s jistotou a evidencí.
 - b) pravidlo analýzy: Každý problém musí být rozdělen na menší části.
 - c) pravidlo systematické syntézy: Zkoumání musí začít u jednoduchých a lehkou poznatelných věcí a pak uspořádaně a postupně postupovat ke složitějším věcem.
 - d) pravidlo úplnosti: Celistvé vědění vyžaduje úplnost prvků, a tak se musí stále provádět výčty a obecné přehledy, aby bylo jasné, že nic nebylo opomenuto.

- 2) Základní kategorie karteziánské metafyziky
- substance: věc, která ke své existenci nepotřebuje žádnou jinou věc. Substance je tedy něco, co existuje samostatně a nezávisle
- Descartes rozlišuje tři substance: jednu nekonečnou a dvě konečné. Tou první je Bůh. Konečným substancemi jsou *substantia cogitans*, neboli myslící substance, a *substantia corporea*, tělesná substance (obě se také označují jako *res extensa*, *res cogitans*).
- v karteziánském světě existují jen dva typy entit: myslící subjekty a tělesné objekty

- 3) Psychofyzický problém
- lidé jsou složeni ze substance tělesné a duchovní: mají totiž tělo a duši. Obě substance jsou na sobě *ex definitione* nezávislé. Přesto dochází k interakci myšlení a hmoty: vůle pohnout rukou. Prostředníkem je šišinka mozková

VIII. Osvícenství

- *die Aufklärung, the Enlightenment, siècle des lumières*
 - evropská kultura 18. století
 - prostřednictvím rozumu lze provést celkovou reformu lidského vědění, a díky ní bude rovněž možné uskutečnit zásadní reformu společenských poměrů.
 - 1) *programové hnutí*: jeho představitelé spojoval relativně jednotný program, ať už pocházeli z jakékoli země. Obvykle se rozlišuje mezi osvícenstvím francouzským, anglickým, německým, českým atd. Odlišnosti mezi jednotlivými národními programy nejsou tak velké, aby nebyly jasně patrné určité obecné ideály, které byly společné všem osvícencům: „šíření světla rozumu“

- 2) *emancipační hnutí*: usilovalo o sebeurčení člověka a jeho vysvobození ze zajetí pověr, předsudků a přežilých sociálních struktur. Lidé by se měli emancipovat od všeho, co neobstojí před soudem rozumu především kvůli tomu, že pouze racionální uvažování z nich činí soběstačná, svéprávná a samostatná individua. Jedinci, kteří se nechávají vést něčím jiným, než je jejich vlastní rozum podle osvícenců přicházejí o svou autonomii a ocitají se ve stavu nesvéprávnosti. Víra v předsudky = být ovládán. Despotismus = výsledek zaostalosti obyvatelstva. Světlo rozumu znamená konec nespravedlivé nadvlády.

- 3) *pedagogické hnutí*: Prostřednictvím vzdělání a výchovy měl být v lidech probuzen rozum, který překryly pověry, hloupost a dogmata, popularizace vědy. Povinná školní docházka, učené společnosti, čtenářské spolky, bulletiny, veřejné přednášky atd.

- výsledkem šíření světla rozumu, emancipace a vzdělávání měla být reforma, nastolení věku rozumu – Franckouzská revoluce 1789.

- představitele francouzského osvícenství patřili Charles-Louis Secondat, baron de Montesquieu (1689-1755), Voltaire (1694-1778), Denis Diderot (1713-1784), Jean le Rond d'Alembert (1717-1783). Jean-Jacques Rousseau (1712-1778). V Německu patřil mezi nejvýznamnější představitele osvícenství Immanuel Kant (1724-1804).

- úkoly filosofie

- 1) *Náboženská emancipace*:

- překonání autority církve, antiklerikalismus: Církev odmítají jako autoritativní dogmatickou instituci, která udržuje lidi v nevědomosti a díky tomu je ovládá.

- **deismus**: není to teismus (taková pojetí Boha, podle nichž je Bůh stvořitel, suverénní jsoucnost s osobností a která přisuzují bohu aktivní zasahování do dějin a lidských osudů). Deisté chápou Boha, jako bytost, která svět stvořila, přírodě uložila zákony a dál už se o ní nestará: příroda tak představuje velký stroj, který funguje samostatně a do kterého Bůh nezasahuje. Deismus a) rušil zázraky; b) činil zbytečnou církev; c) umožňoval zdůvodnění náboženské a kulturní tolerance; d) privatizace náboženství

- 2) *Politická emancipace*

- společenská kritika

- **osvícenský absolutismus**: na vrcholu společnosti stojí vzdělaný, sečtělý a morální osvícený panovník. Ten jako absolutní vládce disponuje neomezenou mocí a není nikomu odpovědný. Ale tento panovník je současně

osvícenou racionální bytostí, která mezi své nevzdělané a zaostalé poddané vnese ideály rozumu a spravedlnosti. V Prusku Bedřich II., v Rusku Kateřina Veliká, v Rakousku Marie Terezie a její syn Josef II.

- **teorie společenské smlouvy**: žili kdysi lidé v tzv. přirozeném stavu, kdy neexistovaly žádné sociální ani kulturní instituce a lidé se řídili jenom tzv. přirozeným zákonem. Z tohoto přirozeného stavu lidé vystoupili a to tím, že mezi sebou na základě svobodného rozhodnutí uzavřeli smlouvu, v níž se vzdávali části svých práv. Tím vstoupili do stavu občanského, protože část svých práv předali jiné instanci – státu a jeho institucím.

3) *Emancipace od středověkého obrazu světa*: popularizace vědeckého poznání; být *Encyklopedie aneb Racionální slovník věd, umění a řemesel*, jejíž první svazek vyšel 1. července 1751; vydáváno do r. 1765, celkem 35 sv.

IX. Filosofie 19. století – Německý klasický idealismus, Marx

1. Německý idealismus

- Immanuel Kant (1724-1804), Johann Gottlieb Fichte (1762-1814), Friedrich Joseph Wilhelm Schelling (1775-1854), Georg Friedrich Wilhelm Hegel (1770-1831)
- idealismus – skutečnost má duchovní základ; její obraz souvisí s fungováním lidského vědomí

Kant

- sjednocení racionalismu a empirismu, které mělo odstranit nevýhodou obou směrů
- poznání **a posteriori (aposteriorní poznání)**: poznání pocházející ze smyslové zkušenosti; není nutné a všeobecně platné (individuální zkušenost nemůže nikdy vést k nutným a všeobecně platným závěrům).
- poznání **a priori (apriorní poznání)**: poznání čistě rozumové, tj. bez zapojení smyslů; je nutné a všeobecně platné, objevuje se zejména v logice a matematice; příkladem jsou zejm. odvozená matematická tvrzení: součet úhlů v trojúhelníku má vždy 180 stupňů
- nauka o soudech: spojení podmětu (subjektu) s přísudkem (s predikátem) : S je P – „Karel je černý“.

• **analytické soudy:** „rozkládající“, tzn. že predikát obsahuje jen to, co je již obsaženo v pojmu podmětu: Příklady: „koule je kulatá“ – predikát „být kulatý“ je již obsažen v pojmu koule, neboť je zřejmé, že každá koule je kulatá, protože jinak by to nebyla koule. Stejně to platí o větě „trojúhelník má tři úhly“, nebo „čtverec má čtyři strany“. Analytické soudy nikdy neposkytují žádnou novou informaci, ale jen rozvádějí pojem podmětu:

• **syntetické soudy:** „skládající“, tzn. v predikátu se přidává k podmětu nová informace. Například „koule je červená“. Koule může mít různé barvy; v syntetickém soudu k ní připojuji něco, co jsem poznal ze zkušenosti.

• syntetické soudy jsou empirické vědy – jsou aposteriorní, nejsou všeobecně a nutně platné

• analytické soudy spočívají na rozumové úvaze – jsou apriorní; jsou všeobecně a nutně platné

• Kantova klíčová otázka: Je možné, aby existovaly syntetické soudy, které jsou apriorní? Tedy soudy, které obsahují novou informaci (neobsaženou v pojmu podmětu) a přitom jsou nutné a univerzální? Podle něj existují syntetické soudy a priori v matematice. Věta 7 plus 5 rovná se 12 je apriorní, protože platí nutně a všeobecně.

• syntetické soudy a priori = vrchol lidského poznání

• existují syntetické soudy a priori ve filosofii? O mnoha filosofických výpovědích, které se tváří obecně a nutně, nelze říci, že jsou syntetické soudy a priori. Kantova nauka je tedy vůči dosavadní filosofii kritická.

• Kant vytýká filosofii, že chce vypovídat o mnoha velmi abstraktních věcech (např. o podstatě světa) a předstírá své názory jako syntetické soudy a priori. Ve skutečnosti jsou ale hranice filosofie a hranice rozumu velmi omezené.

• **transcendentní** (z lat. *transcendere*, překračovat, přesahovat) v ontologickém smyslu je to, co stojí mimo skutečnost, co je nad skutečností; noeticky vše, co přesahuje veškerou možnou zkušenost. Ve filosofii i v teologii se tedy přívlastek transcendentní většinou aplikuje na Boha – to je bytost mimo skutečnost a zkušenost.

• **transcendentální** – v Kantově filosofii označení pro formy poznání, které předcházejí zkušenost a umožňují ji. Jsou to určité čistě rozumové schopnosti, který máme v naší mysli od narození a které nám umožňují vůbec nějakou zkušenost mít.

Hegel

- základem skutečnosti neosobní, myslící duchovní princip, který se vyvíjí.
- empirická skutečnost je jen iluze, protože skutečný základ skutečnosti je duch, který se mění a který myslí. Všechno bytí, všechno, co jest, je ztělesněním myšlení tohoto duchovního principu.
- Dějiny světa jsou proto také dějinami tohoto duchovního principu neboli ducha.
- Předmětem filosofie je vývoj tohoto duchovního principu k vlastnímu sebepoznání, který podává Hegel například ve svém nejslavnějším díle *Phänomenologie des Geistes (Fenomenologie ducha, 1807)*.
- vývoj ducha se řídí zákonem dialektiky. Podle zákona dialektiky máme vždy na počátku nějaký výchozí stav nebo výchozí tvrzení, které je pozitivní (teze). Pak následuje protikladný stav nebo protikladné tvrzení (antiteze). Ve třetí fázi nastupuje synteze – to je takový stav nebo tvrzení, které ruší protiklady teze a antiteze a sjednocuje je na vyšší úrovni.
- dialektika je *logicky* způsob, jakým chápem skutečnost; ale platí i *ontologicky* jako samovývoj skutečnosti. Díky tomu trvá na tom, že vývoj našeho myšlení i vývoj skutečnosti je v podstatě stejný proces.
- Vývoj ducha se odehrává podle zákona dialektiky, a má proto tři fáze, které také určují strukturu Hegelova filosofického systému.
- 1) Teze: V prvním stádiu se duch nachází ve stavu „bytí o sobě“. Tento stav zkoumá logika. V této fázi se duch nachází ve stavu prvotní jednoduché identity, jejím projevem je nediferencované bytí mimo prostor a čas.
- 2) Antiteze: V druhé fázi prochází duch etapou „zvnějšnění“, „sebeodcizení“, „jinobytí“. To znamená, že původně čistě duchovní princip se odcizuje sám sobě a stává se nečím jiným, než byl původně. Toto „jinobytí“ se projevuje jako materiální příroda, která se řídí zákony a nachází se v prostoru a čase. Toto stadium ducha zkoumá filosofie přírody.
- 3) Synteze: Poslední fází vývoje ducha je stav, k němuž duch dochází poté, co si uvědomí sám sebe při konfrontaci s přírodou (tj. se svým odcizeným stavem). Střet mezi duchem-tezí a přírodou-antitezí, totiž vede k tomu, že se duch poznává na vyšší úrovni a dochází k tzv. sebeuvědomění. Duch se zde znovu vrací k sobě, znovu se poznává na nové úrovni. Ve třetí etapě se tedy duch vrací ze

„sebeodcizení“ a „jinobytí“ k sobě samému a projevuje se především jako lidská kultura, lidské myšlení a jednání. Tomuto stavu odpovídá filosofie ducha.

- Filosofie ducha: duch si začíná uvědomovat sám sebe
 - 1) *Subjektivní* duch. Nejdříve se duch začíná pozvedávat k pochopení sebe sama na úrovni individua neboli konkrétního člověka. Teprve v člověku si duch poprvé uvědomuje sebe sama
 - 2) Druhý stupeň vývoje ducha, *objektivní* duch, zachycuje ducha ve fázi jeho nadindividuální, kolektivní podoby, jíž se v Hegelově systému rozumí společenské a politické dějiny. Subjektivní duch, ztělesněný v individuu, zde vstupuje do objektivní, společenské podoby. Dějiny chápe Hegel jako nutný proces, který je řízen duchem a který slouží k dokonalejšímu sebepoznání ducha. Z politického hlediska směřují dějiny k vytvoření rozumného státu. Konkrétně to znamená, že dějiny jsou pro Hegela dialektickým střídáním velkých politicko-kulturních útvarů (především států a říší), během něž se postupně uskutečňuje svoboda a rozum. Dialektický průběh dějin vypadá takto:
 - teze – orientální despotie starověku;
 - antiteze – řecká a římská demokracie;
 - synteze – germánská monarchie s demokratickými rysy.
 - Průběh dějin řídí duch prostřednictvím jednotlivců. Ti se domnívají, že sledují své soukromé zájmy, ale ve skutečnosti nevědomě plní úlohu, kterou jim přisoudil duch – lest rozumu.
 - 3) Ve třetím stupni, tzv. *absolutním* duchu, se sjednocuje subjektivní a objektivní duch. Zde se ruší rozpory mezi individuálním a kolektivním, mezi subjektivním a objektivním, mezi myšlením a bytím, nekonečnem a konečnem.
 - 1. umění
 - 2. náboženství
 - 3. filosofie. Ve filosofii, přesněji řečeno v Hegelově filosofii, duch poznává sám sebe a dochází k plnému sebeuvědomění.
- recepce Hegelovy filosofie: starohegelovci (pravohegelovci) x mladohegelovci (levohegelovci): anarchisté (Stirner, Proudhon) a Karl Marx (1818-1883), Friedrich Engels (1820-1895).

Marx

- Karel Marx (1818-1883), spolupracovník Friedrich Engels (1820-1895)
- *Das Kapital* 1867-1894
- Engelsovy systematizační snahy umožnily Vladimíru Iljiči Leninovi (1870-1924) a jeho následovníkům vybudovat ortodoxní a dogmatickou formu marxismu, která je nechvalně známá pod označením marxismus-leninismus – byla to oficiální ideologie socialistických zemí v období cca 1948-1989
 - neomarxismus – západoevropský marxismus, kritika kapitalistické společnosti, dnes kritika ekonomické globalizace
 - Sám Marx nazýval své učení vědecký komunismus nebo vědecký socialismus a chápal ji jako učení schopné poskytnout proletariátu (dělnictvu) ucelený světový názor, jehož součástí měl být i návod na změnu kapitalismu v socialismus.
 - emancipační tendence – osvobození člověka od tvrdých podmínek kapitalismu 19. stol.
 - odpor proti náboženství - podle Marxe je náboženství jen vylhaná iluze, kterou se lidé utěšují, když musí žít v tíživých podmínkách. Je to falešná naděje na nějaký lepší život, kterou vládnoucí třídy zpravidla velmi důmyslně využívají k tomu, aby poddané a závislé mohly ještě efektivněji ovládat. „Opium lidstva“
 - materialismus – univerzum se skládá z hmoty;
 - ontologie = dialektický materialismus
 - historický materialismus – filosofie dějin
 - ústřední teze historického materialismu: „Bytí lidí není určováno jejich vědomím, nýbrž naopak jejich vědomí je určováno společenským bytím.“ Veškeré lidské myšlení a jeho projevy (věda, umění, právo, politika...) má původ v socioekonomické struktuře společnosti
 - 1) *výrobní síly a výrobní vztahy*: Výrobní síly = výrobní nástroje a pracovní prostředky, s jejichž pomocí se vytvářejí produkty + znalosti lidí, kteří vyrábějí, tj. technologie. Výrobní síly jsou dynamické, neustále se mění a především se zdokonalují. Výrobní vztahy jsou tedy především vlastnické vztahy mezi vlastníky a výrobci, mezi továrníky a dělníky, mezi bohatými a chudými.
 - 2) *Revoluce*. Zatímco výrobní síly, tj. technika a pracovní návyky, se vyvíjejí nepřetržitě a stále rychleji, výrobní vztahy se vždy v určité fázi dějin právně, politicky a mocensky upevní a pak už jen stagnují. Tím vzniká

konflikt, který vrcholí revolucí, kdy se výrobní vztahy najednou zásadně změňí. Během revolucí dochází k odstranění starých výrobních vztahů a jejich nahrazením jinými vztahy, které odpovídají nynější podobě výrobních sil. Např. francouzská revoluce.

- 3) *třídní boj*. Sociologizace VS a VV pomocí kategorie třídy. Výrobní síly jsou reprezentovány třídou výrobců, která je vždy progresivní a která má vždy zájem na změně stávajících poměrů. Výrobní vztahy zase reprezentuje třída vlastníků, která je konzervativní, nemá zájem o změnu, naopak změnám se brání a snaží se uhájit stávající stav a vlastní pozici v něm. Konflikt tříd se označuje jako třídní boj.

- 4) *Společensko-ekonomická formace*. V dějinách lidstva existovalo několik období, které se vyznačovaly určitou podobou výrobních sil a výrobních vztahů. Podle marxistů prošlo lidstvo čtyřmi takovými formacemi: prvobytněpospolná společnost, otrokářská, feudální a kapitalistická. Marx i marxisté soudili, že jejich doba je dobou přechodu k další, poslední a vrcholné společensko-ekonomické formaci, které se říká komunismus: První fáze této nové formace se nazývá socialismus.

X. Filosofie 19. století: Pozitivismus, iracionalismus

Pozitivismus

- August Comte (1798-1857), *Kurs pozitivní filosofie* (1830–1842)
- naše poznání se má opírat pouze o to, co je pozitivně dáno – tím se myslí smyslové vjemy. Ty jsou dány zcela jasně, pozitivně, bez jakýchkoli jiných příměsí.
 - ze smyslové zkušenosti získáváme fakta a na těch má stát všechno poznání. Cokoli, co není potvrzený fakt, je třeba odmítnout.
 - Pozitivismus se rozhodně staví proti jakékoli spekulaci. Odmítá metafyziku, náboženství, astrologii etc.
 - Hlavním cílem pozitivistického badatele je sbírat fakta, třídit je a encyklopedizovat. Z faktů se mají induktivně vyvozovat zákonitosti.
 - pozitivismus existoval ve filosofii, ale zasáhl významně i další obory: historie, dějiny umění, estetika, literární věda... Projevem bylo psaní dějin a encyklopedií.
 - **agnosticismus:** V anglosaském světě se výrazem agnosticismus myslí především postoj, který neuznává existenci Boha, nebo o ní pochybuje. Ve filosofickém smyslu má agnosticismus mnohem širší význam: Je to stanovisko, které popírá možnost získání poznání o skutečné podstatě světa – o všem, co se nachází za hranicí naší zkušenosti. Agnosticismus nechce překračovat oblast, v níž jsou možné ověřené a ověřitelné výpovědi: soustředí se tedy na oblast zkušenostních faktů a o tom, co je za nimi, odmítá spekulovat. Agnostik tedy neříká, že svět je duchovní, nebo materiální, říká pouze, že to nemůžeme nikdy vědět, protože dostupná fakta nám k zodpovězení takové otázky nestačí.
 - opakem agnosticizmu je epistemologický optimismus; gnosticismus je náboženské, duchovně-filosofické hnutí pozdní antiky – 2. stol. n.l.
 - pozitivismus byl vyhroceně agnostický. Často se spojoval se silným antiklerikalismem a výsledkem bylo odmítání náboženství. Náboženství by ze života společnosti mělo zcela úplně vymizet a měla by je zcela nahradit věda jakožto určitý typ nového náboženství.

- „velký základní zákon“ – **zákon tří stádií**: podle něj každý základní pojem, každý vědecký obor, ale také lidský rozum, každý jednatel i celé lidstvo procházejí třemi stádii (*états*).

- 1. Teologické stádium: Lidé se snaží najít příčiny všech věcí, ale dávají jim antropomorfní podobu, tzn. vykládají je na základě analogií s člověkem: vymýšlejí si bůžky a bohy, kteří se podobají lidem a kteří stojí za všemi přírodními procesy. Toto stádium je tedy náboženské a Comte ho dělí na fetišistické, polyteistické a monoteistické. Tímto stádiem procházejí samozřejmě individua jako děti, i celý lidský rod – historicky mu odpovídá období starověku a středověku.

- 2. Metafyzická etapa: I zde se lidé snaží najít jakési první příčiny a vysvětlení všech věcí. Nečiní tak již s pomocí náboženství, ale spekulativně, metafyzicky – vykládají svět s pomocí abstraktních sil nebo principů (duch, hmota, možnost-skutečnost atd.). Toto stadium je tedy filosofické a jako dějinné období spadá do renesance a novověku a skončilo francouzskou revolucí.

- 3. Pozitivní: V tomto stádiu se lidé zřikají metafyzických a spekulativních otázek po podstatě světa a příčinách všech věcí. Otázka „proč?“ je opuštěna ve prospěch „jak?“ – tj. lidé se nesnaží zjistit skrytou podstatu věcí, ale jenom tyto věci popisují na základě zkušenostně ověřených faktů.

- díky vědecké povaze pozitivního stádia mizí fanatismus typický pro první a druhé stadium. Badatelé mohou svoje závěry vzájemně konfrontovat a ověřovat, protože všichni vycházejí z ověřitelných faktů. Díky tomu mizí nesmiřitelnost a fanatismus mezi jednotlivými výklady světa, a tím také mizí důvod ke sporům, jež vedly k válkám. Právě v pozitivním období lidský dějin se tedy otevírá možnost nastolit harmonický sociální systém, který by se cele opíral o vědecké poznání a který by byl spravedlivý, demokratický a mírový.

- **scientismus**: názor, který přeceňuje postavení a funkce vědy v systému kultury: 1) Věda je podle něj jediný spolehlivý zdroj poznání a také závazný model jakéhokoliv poznávání. Není ale pouze zdrojem dokonalého poznání: 2) Podle scientismu je také věda povolána k tomu, aby vyřešila všechny problémy dané společnosti – všechna jiná řešení jsou nevědecká, tj. nespolehlivá a nedůvěryhodná. 3) Scientismus přisuzuje vědě jednoznačně pozitivní hodnotu a opomíjí i některé negativní rysy, které vědecké poznání v průběhu doby získalo. Scientismus byl typický pro pozitivismus, ale i jiné proudy – třeba marxismus leninismus nebo dnešní naturalismus.

Iracionalismus

- alternativně také jako filosofie života, vitalismus.
- označení postojů a filosofických směrů, jejichž podstatu tvoří pochybnost vůči nárokům racionalismu (tj. vůči možnosti rozumového poznání) a které se zdůrazňují jiné, zejména duchovní a citové cesty poznání.
- Existuje řada podob iracionalismu.
- V 19. století se rozvíjel tzv. metafyzický iracionalismus, který vychází z předpokladu, že podstatou světa je nějaký mimorozumový princip: může jím být slepá vůle jako například u A. Schopenhauera (1788-1860), či vůle k moci jako u F. Nietzscheho (1844-1900).
- Učení těchto autorů bývá rovněž charakterizováno jako filosofie života – vitalismus. Vitalismus je zase pojem, který se užívá pro filosofické proudy, které vysvětlují skutečnost a svět specifickými životními silami, které nelze ztotožnit s chemickými či fyzikálními procesy. Kromě Schopenhauera a Nietzscheho byl hlavním představitelem H. Bergson (1859-1941).

Schopenhauer (1788–1860)

- *Svět jako vůle a představa* (1819)
- základem světa je slepá, iracionální a bezúčelně působící vůle. Je to temné pudové nutkání, které zůstává trvale nenaplněné.
- všechny přírodní objekty, jsou jen materiální projevy této vůle. Vůle se projevuje na čtyřech základních úrovních: v anorganickém, rostlinném, zvířecím a lidském světě.
- svět nemá žádný rozumový základ a je tedy bytostně nesmyslný, tragický a absurdní. Náš svět je nejhorší ze všech možných
- Lidský život je také projevem této vůle. Proto je zcela absurdní, plný bolesti a utrpení, protože k ničemu nevede – je jen zmítán pohnutkami, kterým nerozumí.
- vymanit se lze pouze prostřednictvím askeze nebo umění

Nietzsche (1844–1900)

- tři období tvorby
- 1) *Romantické období*. Na vnější, povrchový svět jevů a na skrytý svět slepé iracionální vůle. Jelikož je základem všeho je nesmyslná, absurdní a hrůzná slepá vůle, je lidský život bytostně tragický, plný beznaděje a bolesti. Pomoc přináší umění.
 - *apolinské umění* – týká se jen vnějšku, povrchu, viditelné stránky skutečnosti; „umění sladkého snu“; všechny formy výtvarného umění; je to umění iluze
 - *dionýské umění* - divoké, nespoutané opojení, v němž se v nerozlučné jednotě mísí hrůza, bolest i titánský vzdor; proniká k podstatě skutečnosti a zjišťuje, že svět není nic než slepá vůle.
 - obě formy umění pomáhají: apolinské dává iluze, dionýské nám dává pocit splynutí s vůlí – hudba.
- 2) *Pozitivistické období*. Spásná úloha náleží vědě. Kritika metafyzika a náboženství, zejména křesťanství = „zvulgarizovaný platonismus“
 - Ve spisu *Radostná věda* (1882) Nietzsche představuje známou scénu: na jakési tržišťe vběhne pomatenec a volá „Hledám boha! Kam se poděl Bůh?“ Lidé se mu vysmívají a on po chvíli pronese: „My jsme ho zabili – vy a já! My všichni jsme jeho vrahy!“ (...) „Co jsme to učinili, když jsme tuto zemi odpoutali od jejího slunce. Kam se nyní pohybuje? Kam se pohybujeme my? Nebloudíme nekonečnou nicotou? Neovanul nás prázdný prostor?“
 - S rozvíjením průmyslové společnosti a oslabováním tradičních hodnot křesťanské společnosti přicházela dezorientace a hledání nových ideálů.
 - rozlišení dvou druhů morálky: morálky pánů a morálky otroků. Otroci/křesťané pohrdají životem, rozkoší a potomstvím – a jen se ustavičně trýzní askezí, sebepopíráním, sebeobviňováním, sebeponižováním kvůli tomu, že zhřešili. Proti tomu pro panskou morálku jsou příznačné hodnoty jako moc, síla, hrdost, vládyčtivost, přitakání životu – ale také přísnost a tvrdost k sobě. Toto rozdělení na pány a otroky má svůj dějinný základ: Nietzsche věřil, že řecká kultura byla v zásadě kulturou pánů, ale pak došlo ke vzpouře otroků, již přinesli křesťané.
- 3) *Období vůle k moci*. Nejvýznamnější Nietzscheova díla: *Tak pravil Zarathustra*, *Soumrak model, Mimo dobro a zlo*. „Nadčlověk“ - antropologicko-etický ideál nového typu člověka, který ve jménu vyšších a původních

hodnot svede definitivní boj s nízkou, otrockou morálkou stádních lidí: ztělesňuje sílu, udatnost, sebejistotu, rozhodnost, individualitu a schopnost myslet sám za sebe.

- *perspektivismus* – neexistuje žádné absolutní poznání v podobě jakési univerzální, objektivní pravdy. Poznání každého člověka je jedinečné a nezastupitelné. Každý z nás rozumí světu kolem sebe podle svého.

XI. Filosofie 20. století

Existencialismus

- předchůdci: Kierkegaard, Dostojevskij, Kafka
- existencialismu: Německo, Francie; vrchol 30.-60. léta
- ateistický ex. Martin Heidegger (1889-1976), Jean Paul Sartre (1905-1980) a Albert Camus (1913-19360)
- křesťanský: Gabriel Marcel (1889-1973) nebo Karl Jaspers (1883-1969)
- podněty: a) zkušenost první světové války, v níž se člověk stal pouhou částí v neosobní mašinérii vojenských struktur a politických ideologií; b) rozvoj moderní industriální společnosti, která pod povrchem relativního blahobytu skrývala zásadní nebezpečí jako bylo odcizení, frustrace, deprese, osamělost; c) filosofie, která se bouří proti filosofickým a vědeckým systémům, které považují všechny jednotlivce jen za projev univerzálních zákonů a univerzálních kategorií
 - hlavní cíl: zjistit, jak člověk může překonat různé dehumanizující tendence v moderní společnosti i pocity absurdity a jak prožít smysluplný a naplněný život
 - tři hlavní rysy:
 - 1) lidé nemají danou podstatu: naši existenci utváříme svými vlastními rozhodnutími a činy – to může být frustrující: jsme „odsouzeni ke svobodě“. Podstatou existencialistického pojetí svobody je domněnka, že jsme sice do určité míry omezovali svým prostředím, ale vždy máme možnosti, mezi kterými můžeme volit. Každý okamžik je volbou, nebo jejím potvrzením. Vlastní život utváříme neustále, ať chceme nebo nechceme.
 - 2) Vzhledem k tomu, že lidé v každém okamžiku utvářejí svůj život, jsou za něj také zodpovědní.
 - 3) Hledání autentické formy existence. a) jsou proti tzv. „stádní existenci“ nebo „konzumnímu způsobu života“. Při takovémhle způsobu života nežijeme sami za sebe, ale jenom zcela pasivně přejímáme sociálně uznávané vzorce jednání a přestáváme být individuem.

- b) autentická existence: člověk začíná sám utvářet svůj vlastní život podle vlastních, rozvážených a plně uvědomovaných rozhodnutí. Přechod od stádního života k autentické existenci = mezní situace: pocity úzkosti, zhnusení a nesmyslnosti

Fenomenologie

- Zakladatelem fenomenologie byl německý filosof, rodák z Prostějova, Edmund Husserl (1859-1938).
- věda je v krizi: není schopna říci cokoliiv podstatného k otázkám lidské existence a jejímu smyslu a hodnotě; věda pracuje s určitou představou o přírodě a světě, která se vyznačuje silnou tendenci ke kvantifikaci, k matematizaci, ke geometrizaci, k abstraktizaci
- Žijeme tedy jakoby ve dvojím světě: na jedné straně je to objektivní svět vědy a jejích fyzikálních sil, hmotných boů a neměnných zákonů, na straně druhé je se nachází naše každodenní prožívání světa (svět smyslové zkušenosti, fenoménů).
- Husserla je třeba vrátit se před vědecké konstrukce světa. Musíme tedy odmítnout abstraktní vědecké chápání světa a vrátit se ke kořenům, z nichž věda vyšla: tj. k věcem samým
- náš přístup ke světu je vždy již zprostředkovaný – je již předem interpretovaný, víme, jak mu máme rozumět; podle Husserla: návrat „k věcem samým“. Tím se myslí, že bychom se měli vracet k věcem, jak se nám bezprostředně jeví, když si odmyslíme všechno, co víme, co jsme poznali, co jsme se naučili.
- fenomenologická redukce = 1) „vyzávorkování“ předchozích úsudků a znalostí ; vnímání věcí jako pouhých jevů/fenoménů; 2) s fenoménem provádíme různé duševní operace: paměť, emoce etc. Při variacích zůstává invariant = podstata věci – autentický smysl věci pro člověka: chápeme smysl a význam skutečnosti kolem nás

Hermeneutika

- z řec. *hermeneuein* – objasňovat, vykládat, tlumočit
- v antice – výklad řeckých mýtů
- křesťanství – výklad bible = biblická exegeze; čtvrtý smysl Písma: a) smysl přímý, doslovný; ten je určen pro lidi prosté a nevzdělané. Události popisované v bibli (stvoření světa, vyhnání z ráje, potopa atp.) jsou na této

úrovni výkladu chápány doslovně, jako záznamy skutečných událostí; b) smysl alegorický; bible obsahuje řadu křesťanských pravd ukrytých v podobě alegorií a metafor, jimiž může být třeba i příběh o vyhnání z ráje; c) smysl morální; v biblickém textu se ukrývá mnoho morálních poučení, která má hermeneutika odhalovat; d) smysl anagogický – v textu biblických knih se rovněž v zastřené podobě objevují náznaky budoucích událostí, jako je konec světa, příchod Krista a poslední soud.

- renesance: přenášení hermeneutiky na jiné texty: filosofické, umělecké – umění rozumět jakémukoli textu
- 19. století - Friedrich Daniel Ernst Schleiermacher (1768 - 1834): text nelze interpretovat izolovaně. Porozumíme mu jen tehdy, když porozumíme celku souvislostí, v nichž vznikl. Hermeneutika se tedy už nemůže spokojovat s analýzou textu, ale musí se zabývat i životem a myšlením lidí, kteří text psali, nebo jimž byl určen. Hermeneutika tak rozšířila svůj tematický záběr na snahu o porozumění lidskému myšlení a chování.

- uplatnění hermeneutiky v hist. oborech: problém výkladu dějin.
- Wilhelm Dilthey (1833 - 1911): Na základě prožitkových zkušeností, které získáváme při komunikaci s našimi současníky, bychom se měli „přenést“ (*hineinversetzen*) do nitra velkých osobností minulosti, „vcítit“ (*hineinfühlen*) se do jejich myšlení a jednání a prožít spolu s nimi (*nacherleben*) jejich osudy. Metoda „spoluprožívajícího porozumění“. Typická pro humanitní obory (*Geisteswissenschaften*). Zatímco přírodní vědy svět pouze vysvětlují (*erklären*) pomocí přírodních zákonů a matematických teorií. Proti tomu duchovědy svým předmětům „rozumí“ (*verstehen*)

- Dva největší představitelé hermeneutiky ve 20. století: Martin Heidegger (1889 - 1976) a Hans Georg Gadamer (1900 - 2002).

- *hermeneutický kruh*: Každý dílčí poznatek může být pochopen jen z celku souvislostí; jim lze ovšem porozumět zase jen pochopením dílčích poznatků. Jinými slovy, nemůžeme dobře porozumět části textu, aniž bychom ho znali celý; a přitom nemůžeme znát celý text, aniž bychom znali jeho části. Stejný vztah platí pro slovo – celek textu; text – autorův život a dílo; text – kultura, v níž vznikl...

- Gadamer: *předporozumění* (*Vorverständnis*). Tímto výrazem chce říci, že každý výklad je zasazen do určitého rámce, z něhož nemůžeme vystoupit a který výrazně utváří to, jak něčemu rozumíme. Naše porozumění textům není nikdy absolutně objektivní, ale vždy je spoluurčováno souhrnem různých faktorů.

- Gadamer: úloha předsudků, které nás ovlivňují – nelze je vymýt. Celek, který vytváří předporozumění. Gadamer nepožaduje nutně iluzorní očistu od předsudků, ale spíše trvá na tom, abychom se snažili odhalit a pochopit předsudky, které ovlivňují naši interpretaci.

Novopozitivismus (logický pozitivismus) (1. pol. 20. stol.)

- členové tzv. Vídeňského kroužku (sociologové, fyzikové, matematikové, filosofové), 20. léta ve Vídni: O. Neurath (1882-1945), M. Schlick (1882-1936), R. Carnap (1891-1970); zčásti také Ludwig Wittgenstein (1889-1951).

- V anglickém prostředí se k novopozitivismu počítá Bernard Russell (1872-1970).
- souhlas s klasickým pozitivismem: uznání autority věd, poznání se má opírat pouze o empiricky prokazatelná fakta
- liší se od klasického pozitivismu tím, že klade důraz na logiku a analýzu jazyka
- filosofické problémy mohou být řešeny analýzou jazykových výrazů, kterými tyto problémy označujeme.
- chceme-li zodpovědět nějakou filosofickou otázku, musíme nejprve provést jazykovou analýzu, tzn. že musíme rozhodnout, zda má taková otázka smysl.
- existuje mnoho gramaticky správných výroků, které však nejsou smysluplné: Např. výrok *Caesar je prvočíslo*
- smysluplné jen takové výroky, které se dají ověřit; tzn. musíme vědět, za jakých okolností je výrok pravdivý a za jakých nepravdivý - tj. smysl výroku je dán podmínkami jeho verifikace

verifikace : Verifikace je proces, jímž se zjišťuje pravdivost nějakého výroku nebo teorie. Verifikace může být přímá, tj. skrze smyslovou zkušenost („Venku prší“). Nebo může být nepřímá, tj. prostřednictvím důsledků, které z verifikovaného výroku nebo teorie vyplývají. Každý verifikační postup je proto založen na empirických metodách: pozorování, experiment, měření.

- Novopozitivisté: Výrok je smysluplný, pouze zná-li badatel, způsob, jak ho verifikovat, ověřit. Je smysluplný výrok: *Na odvrácené straně Měsíce žijí zelené opičky?* Ano!

- Podle novopozitivistů však filosofie obsahuje velmi mnoho výroků, které nelze ověřovat a které jsou proto nesmyslné. Proto je třeba zamítnout dosavadní spekulativní filosofie a vytvořit z filosofie obor, který bude mít stejnou povahu jako věda.

Filosofie jazyka (analytická filosofie) (2. pol. 20. století)

- několik filosofických směrů, které spojuje přesvědčení, že klíčem k řešení filosofických problémů je analýza jazyka (mají původ v novopozitivismu)
 - Willard Van Orman Quine (1908 - 2000), John Searle (1932), Daniel Dennet (1942), Donald Davidson (1917 - 2003) nebo Richard Rorty (1931).
 - 1) Filosofie musí respektovat *empirii* jako východisko poznání světa a její závěry musí být v souladu s aktuálními výsledky empirických věd.
 - 2) Filosofie musí respektovat *logiku* jako nutnou podmínku každého zkoumání, a proto filosofické analýzy předpokládají uplatnění logických principů.
 - 3) Filosofie musí respektovat *přirozený jazyk* jako pramen filosofických problémů a také jako rámec, v němž je možné poznání.
 - 4) Analytická filosofie se vyznačuje poněkud přezíravým postojem k dosavadním dějinám filosofie, která se podle analytických filosofů soustředila na nesmyslné *spekulace* nebo *pseudoproblémy*
 - svět chápe jako něco, co vytváříme v komunikaci svým jazykem, znamená pro ni zkoumání podstaty světa především zkoumání jazyka.
 - *linguistic turn* - Filosofickou otázku „Co je X?“ nahrazuje filosofie, která se obrací k jazyku otázkou „Jaký je význam výrazu ‘X’?“ Dodatečné otázky: „Jak používáme výraz ‘X’?“ „Kdy je oprávněné použít X?“
 - Podstatná část tradičních filosofických hádanek vzniká totiž podle tohoto přístupu kvůli tomu, že nechápeme, jak náš jazyk doopravdy funguje
 - Řešení filosofických problémů prostřednictvím analýzy jazyka nepředpokládá například existenci zkoumaných výrazů: Srov. „Co je to Bůh?“ vs. „Jaký je význam slova bůh?“ nebo „Jak slovo bůh užíváme?“

Filosofie přirozeného jazyka

- podobor filosofie jazyka
- nevíra v umělý jazyk, který by řešil epistemologické problémy
- v polovině 20. století tzv. oxfordská škola, která představila tzv. filosofii přirozeného (obyčejného) jazyka (*ordinary language philosophy*). Jejími hlavními představiteli byli John L. Austin (1911 - 1960), Gilbert Ryle (1900 - 1976) a Peter F. Strawson (1919 - 2006).
 - důraz na jazyk jakožto nástroj každodenní lidské komunikace, který se ne vždy řídí podle striktně logických pravidel. Filosofie přirozeného jazyka představuje odmítnutí logiky ve jménu každodenní komunikace.
 - Austin *How to Do Things with Words* z roku 1962 (česky jako *Jak dělat něco slovy*, Praha 2000).
 - Austinova teorie mluvních aktů: slovy nevyjadřujeme jen nějakou informaci, ale současně také něco provádíme.
 - 1) akt *lokuční*; to je vlastní akt promluvy, samotné mluvení, artikulování slov a smysluplných vět;
 - 2) současně s lokučním aktem provádím i akt *ilokuční*: mluvčí vyjadřuje svůj vztah ke sdělovanému obsahu (např. pochybnost, jistotu) nebo svůj záměr vzhledem k adresátovi (např. slib, kritika, výzva). Aby se zamezilo možným nedorozuměním, vyjadřujeme často ilokuční akt jednoznačnými výrazy, které Austin nazývá *performativní formule*, tj. formulace, jimiž něco provádíme. Patří mezi ně „Slibuji...“, „Varuji tě...“, „Křtím tě...“, „Oddávám vás...“, „Proklínám tě...“ atp.
 - 3) *perlokuční akt*: může nastat při úspěšném provedení aktu ilokučního; jedná se o výsledek působení jazykových formulací na recipienta: někoho přesvědčíme, přimějeme k něčemu, zasnoubíme, povzbudíme, zastrašíme atp.
 - jazyk bychom neměli chápat pouze jako nástroj teoretického poznávání, kterým se zprostředkovává vědění – jazykem se také uskutečňují různé druhy jednání. Jazyk a sociální jednání jsou úzce spjaté.

Filosofie vědy

- *Epistemologický směr* směr vychází především z pozitivismu. Zabývá se logickou analýzou metod používaných ve vědě a důsledků použití těchto metod pro poznání. Kromě jiného řeší intenzivně problém tzv.

demarkace: tedy otázku, jaká jsou kriteria, která nám dovolují odlišit vědu od toho, co věda není – mýtus, ideologie, pověra atp. Karl Raimund Popper (1902-1994)

- *Společensko-historický proud*: analýzu faktorů, které stály za vývojem vědy:
- kumulativní model vývoje vědy: vývoj vědy je prostým hromaděním poznatků, jejichž objem se zvyšuje, ale přitom prý nedochází ke změně hledisek či formulací problémů
- diskontinuitní modely vývoje vědy: modely, které jsou charakterizovány spíše náhlými zvraty či revolucemi, v nichž dochází k celkové změně perspektivy v přírodních vědách, mění se hlediska i řešené problémy.
- hlavní představitel Thomas Kuhn (1922-1996): *Struktura vědeckých revolucí* (1962)
- Kuhn nechápal, jak mohli lidé po tisíc let uznávat aristotelskou fyziku, podle níž těžší tělesa padají k zemi rychleji než lehčí tělesa.
- Kuhn chápe aristotelskou fyziku jako samostatný systém, a tak zjišťuje, že sám o sobě, nahlížený zevnitř je aristotelismus dokonale logický a velmi dobře plní úkoly, které si klade. Nové chápání vědecké teorie:
- vývoj vědy sestává ze střídání dvou fází: etapy normální vědy a etapy vědecké revoluce.
- Etapa normální vědy se vyznačuje tím, že v ní vládne jedno *paradigma*.
- Paradigma je podle Kuhna obecnou vědeckou teorií, která určuje, jak musí vypadat řešení jednotlivých problémů, aby mohlo být přijatelné; model vědecké praxe; model problémů i jejich řešení. např. aristotelská fyzika, klasická newtonovská mechanika, einsteinovská teorie relativity.
- ve fázi normální vědy se upřesňuje a zkvalitňuje paradigma.
- po nějaké době přicházejí anomálie: tj. problémy i odpovědi, které nezapadají do stávajícího paradigmatu – období krize, které přechází v revoluci
- V krizovém období spolu konkurují několik paradigmat: staré a několik nových. Po nějaké době zvítězí jedno z nových paradigmat, vědecká revoluce je ukončena a může opět nastat vývoj normální vědy.
- nové paradigma nevítězí vždy na základě vědeckých či logických kritériích. Někdy jde zkrátka o to, jak se vědci dohodnou – a jejich dohoda závisí na mimovědeckých faktorech: na autoritě nějakého vědce, na tom, co se pokládá za „elegantní řešení“, za „jednoduché“ řešení.

Konec dějin: posthistoire, postmoderna

- ve 20. století – pokrokářská ideologie neomezeného růstu, kterou sdílely i velké politické ideologie
- pochybnosti o pokroku a směřování dějin: zkušenosti s oběma válkami; ekonomická krize 30. let. Můžeme po Osvětím ještě hovořit o pokroku lidstva?

Adorno a Horkheimer

- Frankfurtská škola – Institut pro sociální výzkum (od poč. 20. let): Max Horkheimer (1895-1973), Theodor W. Adorno (1903-1969), H. Marcuse, E. Fromm aj.
- *Dialektik der Aufklärung* (1944, č. jako *Dialektika osvícenství*, Praha 2007).
- Jak je možné, že lidstvo po dlouhé cestě dějinami nedosáhlo humanity, ale místo toho se ponořilo do nového barbarství?
 - osvícenství selhalo - z původního programu ovládnutí přírody se stal v čím dál masivnější podobě tendence k ovládnutí lidí ve velkém
 - Vědeckotechnický pokrok a racionalizace života nepřinášejí jen blahobyť, ale také stále efektivnější a důmyslnější metody, jak ovládat lidi.
 - Celý proces civilizačního pokroku je tedy ambivalentní, neboli dialektický: Na jedné straně člověk skutečně v průběhu dějin získává stále dokonalejší vědění a technologie, ale současně se jeho panský postoj k přírodě přesouvá i na lidi.
 - Adorno v *Negativní dialektice* píše, že dějiny lidstva nejsou pokrokem od divoštví k humanitě, ale od praku k atomové bombě.
 - v dějinách nedochází k rozkvětu a pokroku rozumu, ale k jeho perverzi: rozum byl původně prostředkem sebezáchovy, nyní se stává prostředkem sebezničení.

Jean-Francois Lyotard (1924-1998)

- moderna – evropská kultura od poč. 19. století dodnes
- postmodernismus – od konce 70. let: odmítání některých ideálů moderny
- Lyotard: *La condition postmoderne* (č. jako *Postmoderní situace*, Praha 1993)
- evropská kultura se legitimizovala prostřednictvím „velkých vyprávění“, metavyprávění, metanarací – filosofii dějin
 - nejvýznamnější byl (osvícenský) příběh o emancipaci lidstva, příběh o vzestupu národ, příběh o vzestupu vyvolené rasy etc.
 - moderna selhala: metanarace nepřinesly, co slibovaly: svoboda, spravedlnost, mír, vzdělání, pokrok, ekonomická stabilita, individuální seberurčení atp. A to kvůli přílišné technizaci každodenního života a v podřízení života mechanismům kapitalistické ekonomiky.
 - lidé přestali věřit metanaracím
 - postmoderna : místo jednoho nebo několika velkých příběhů nastupuje pluralita příběhů, pestrost a různost
 - V postmoderně podle Lyotarda neexistuje jediný závazný výklad světa a jediný přijatelný způsob života, ale existuje mnohost různých vidění světa a mnohost různých přístupů k životu.
 - Lyotardovo hodnocení soudobé situace, jak se později ukázalo, však bylo příliš optimistické – ukázalo se, že lidé neumějí žít s názorovou pluralitou.